

”Mångkulturen” ifrågasatt

Mats Myrstener har läst Den föreställda mångkulturen, en bra inkörsport till det intressanta som händer i ung svensk prosa

► Frågan om vad som är ”arbetarlitteratur” har diskuterats bland litteraturvetare ända sedan begreppet uppfanns (som ”proletärlitteratur”) av läroverksrektorn i Visby, litteraturhistorikern Richard Steffen 1921. Lika omdiskuterat är nog begreppet ”invandrarlitteratur” i Sverige. Bägge begreppen torde må bra av att omdefinieras.

Vad gäller arbetarlitteraturen (eller ”arbetardiktningen” som Lars Furuland kallat den) torde dagens arbetarförfattare knappast klassas in i den gamla definitionen från 1930-talet. Fortfarande har många av författarna – Aino Trosell, Kjell Eriksson, Kjell Johansson eller Ann-Charlotte Alverfors t.ex.) haft någon sorts kontakt med arbete inom LO-förbundens områden, men de har också högskolestudier bakom sig, och är ofta ”andra generationens arbetarförfattare”. Åsa Linderborg är ett bra exempel.

När nästa generation arbetarförfattare dyker upp om några år har de kanske bara haft en farfar som arbetat inom LO-kollektivet. Och då börjar begreppet arbetarförfattare bli ganska urvattnat.

Bättre då att låta begreppet handla om litteratur som utspelas i ”arbetarmiljö”. Åsa Linderborgs *Mig äger ingen* handlar om hennes pappa, metallarbetaren från Västerås. Eller Maria Hambergs nyutkomna *Drömfabriken*, som utspelas på verkstadsgolvet på Saab i Södertälje.

Invandrarlitteratur och -författare

Samma problem finns när det gäller den s.k. ”invandrarlitteraturen”. Är det böcker av författare som invandrat till Sverige, eller litteratur på andra språk än svenska, för invandrare? Eller kanske litteratur som handlar om invandrare i Sverige och andra länder?

Litteraturvetaren Magnus Nilsson, som skrev sin avhandling om Ivar Lo-Johanssons socialmodernistiska roman *Traktorn*, skriver om definitionsproblemen i sin nya bok *Den föreställda mångkulturen* (Gidlunds, 2010). Han uppmärksammar t.ex. det utländska, främst från Tyskland, intresset för en rad nya s.k. ”invandrarförfattare” (snarare andra generationens författare) i Sverige, som Alejandro Leiva Wenger, Jonas Hassen Khemiri, Johannes Ayuru, Marjaneh Bakhtiari och Hassan Loo Sattarvandi.

I Tyskland har man uppmärksammat Sverige som ett föredöme vad gäller ”mångkultur”, något som skulle förklara framgången för ovan nämnda unga författare. Men är Sverige så ”mångkulturellt” frågar sig Nilsson? Har det egentligen inte med våra ”föreställningar” om hur ett sådant samhälle borde se ut? En fantasi bara, en ”dröm”? Detta ges också uttryck i de nya unga författarnas böcker, t.ex. Jonas Hassen Khemiris *Ett öga rött*, där just denna ”mångkultur” nagelfars och kritiserats och ”demaskeras”.

Och hur är det med begreppet ”klass”, som nu verkar få en renässans frågar sig Nilsson? Det har t.ex. uppmärksamats av feministen Nancy Fraser, som menar att inställningen till etnicitet och till klass faktiskt hänger ihop. Det är utgångspunkten för Magnus Nilssons här framlagda forskning.

Etniciteten som ”filter”

Det ”etniska filtret”, skriver Astrid Trotzig, som själv är adopterad, i antologin *Orientalism på svenska* är ”särskiljande”. Det är närmast rasistiskt, och klumpar ihop en grupp unga författare, andra generations invandrare, ofta boende i förorter bland arbetarklass eller småborgerskap. Liknande tankegångar framför Aleksander Motturi i essän *Etnotism* (2007). Invandrarna blir enligt denna hypotes

homogeniserade och hopklumpade i grupp.

Bibliotekarier tillhör de största syndarna, tänker jag då konspiratoriskt. När begreppet ”invandrarlitteratur” myntades på 1970-talet i Sverige omfattade det all litteratur på främmande (främst invandrar-) språk, som importerades till Sverige (inte minst genom BiS’ stridbare representant Olaf Berggren i Nybro, som dock var väl medveten om begreppets mångsidighet).

Jag minns ett exempel från ett bibliotek i södra Sverige som importerade ”jugoslaviska böcker” till sina invandrare. Men dessa ställde sig frågande till bokurvalet – de kom nämligen från Makedonien, och böckerna var i stort sett bara på serbo-kroatiska, vilket ansvariga bibliotekarier inte hade tänkt på.

Idag drivs vi istället, skriver Nilsson om ”föreställningen av ett mångkulturellt samhälle”. Det har t.o.m. ersatt den tidigare inställningen att Sverige var ett ”klassamhälle”. Det hänger ihop med världens globalisering och öppnandet av gränserna

(också det en fiktion, eftersom EU:s gränser knappast är öppna för vem som helst).

Alltså föreställer vi oss gärna böcker om (av) invandrare att handla om kulturkonfrontationer, språkförbistring, vi/dom-problematik med utländskt klingande namn och exotisk geografi (”invandrarförorten” är för många svenska läsare sannerligen ”exotisk”). Anledningen är förstas att läsarna ofta kommer från den homogena svenska medelklassen (och ofta är kvinnor).

Men det har också med litterär status att göra. Invandrade författare som Aris Fioretos, Peter Weiss eller Sigrid Combüchen, kallas aldrig ”invandrarförfattare”. Begreppet är både exotiserande, och nedvärderande, menar Nilsson.

Problematiken exemplifieras inte minst inom litteraturkritiken. Theodor Kallifatides är vår mest omhuldade ”invandrarförfattare” menar Astrid Trotzig, omtyckt inte minst av medelålders kulturantur för sitt exotiska utseende och sina erotiska skildringar. Och Ett öga rött berömdes inte minst av kritikerna för att den var språkligt nyskapande (”Rinkebysvenska”).

(Men, kan jag invända, så är det ju också. Fast redan Väinö Linna i *Okänd soldat* skildrade med talspråksexempel österbottniska rekryter i finska vinterkriget, en utmaning för hans svenska översättare Nils-Börje Stormbom. Och skönlitteratur på dialekt kanske inte accepterats fullt ut av den ”fina” svenska litteraturen förrän Sara Lidman och Torgny Lindgrens böcker kom i slutet på 1970- början på 80-talet. Mest tycker jag Khemiris språkekvilibristisk påminner om en trendsättare som Ulf Lundells Jack.)

Generaliseringar och klichéer

I värsta fall kan den invandrade litteraturen bli föremål för det grova generaliserandet, man kan redan nu se en ny schablonfigur i svensk film, den lite tokrolige invandraren, gärna en butiksinnehavare (ofta spelad av samma skådespelare dessutom).

En poäng har Nilsson i att den återopade litteraturen egentligen inte handlar om ”mångkultur”, utan tvärtom. Den är, som hos Khemiri, istället en frän kritik av svensk Svensson- mentalitet, som han absolut inte vill tillhöra. Nilsson tar ett annat exempel från en arbetarförfattare, Maria Hamberg, som i novellen ”Morgon” i samlingen *På väg till natten* skildrar ett arbetarkollektiv som är allt annat än homogent. Alla personerna är olika, många är dessutom invandrare från olika delar av världen. Tematiken utvecklas i den nya romanen *Drömfabriken*.

Susanna Alakoskis roman *Svinälängorna* behandlar både arbetare

”Invandrarna blir enligt denna hypotes homogeniserade och hopklumpade i grupp.”

och invandrare. Men Alakoski verkar mena att klasstillhörigheten är viktigare än etniciteten. Men recensenterna undvek att tala om "klass", precis som man gjorde i recensionerna av Mig äger ingen. Båda böckerna faller väl in i den långa tradition av biografisk arbetardiktning. Även Rudolf Värnlund och Eyvind Johnson skälldes också, precis som Alakoski ibland bemötts, för att skildra bara det negativa hos arbetar- (eller den invandrade)-klassen.

Ja, en recensent (Björn Gunnarsson) kallade t.o.m. Åsa Linderborgs pappa för "arbetarklassens sista (anti)hjälte". Därigenom rättfärdigande talet om det "postindustriella" (klasslösa?) samhället.

Nilsson analyserar i sin bok Ett öga rött (som han kallar en typisk "bildningsroman", ungefär som Goethes Wilhelm Meisters läroår). Väsentligt i boken är tvänget att välja emellan det svenska och det arabiska/muslimska, ett val som Halim förkastar i boken.

Liknande identitetsproblematik finns i *Kalla det vad fan du vill* av Marjaneh Bakhtiari. Här är det den iranska pappan som vill att hon ska bli "iranier", medan mamman vill att hon ska bli "svensk". Också Bakhtiari är kritisk till den svenska ytbilden av "det mångkulturella samhället".

Tvärtom framställs i boken ett Sverige med stora och starka motsättningar mellan "svenskar", och "invandrare". Föreställningen om det problemfria, klasslösa, mångkulturella Sverige rämnar här som en spegel mitt itu.

Klassmotsättningen exemplifierad

Som exempel på böcker som framställer klassmotsättningarna i Sverige pekar Nilsson också på Lena Andersson mäterliga förortsskildring Var det bra så? Det är en ironisk skildring av förorten Stensby i Stockholm från 1970- till 1990-tal. Blev betongförorten Stensby så bra som politikerna hade hoppats? Men boken är också självvironisk: man diskuterar gärna hur olika personer klär sig, eller vem som ockuperat tvättstugan för länge, men inte storpolitik, eller när en man tagit livet av sin fru i Stensby, genom att kasta ut henne från balkongen.

Här kritiseras lika starkt som hos Bakhtiari och Khemiri det Nilsson kallar "den föreställda mångkulturen" - men också ett närmast osynliggjort klassförtryck.

Även Hassan Loo Sattarvandis *Still* skildrar förortsproblematik och klassklyftor, t.ex. mellan den intellektuelle Saladin och hans kompisar i förorten Hagalund. Här utvecklar Sattarvandi Khemiris användande av slang, Rinkebysvenska och talspråk på ett virtuost sätt. Man kan jämföra med rap-musikens och slamposens bidrag till vår nya litteratur, t.ex. gruppen Latin Kings texter.

Nilsson gör utmärkta och viktiga analyser av de nämnda verken. Kanske kan jag invända (som jag alltid brukar göra) mot överdrivet teoretiserande, som att Kallifatides och Khemiri skulle vara drivna av en lust att, med Pierre Bourdieus teori, inmuta sina respektive "litterära fält". Här kommer man in på författarnas självbild, och den är nog mer komplicerad än så. Många av Nilssons teorier bygger dessutom på tysk litteraturforskning, som han i och för sig rättvist redovisar. Men huvudpoängen: att den av kritikerna formulerade exotiska "mångkulturen" egentligen är en skildring av klassproblematiken (och av sökandet efter egen identitet i detta komplicerade fält), både i arbetarlägenheterna och i invandrarförorten, tar jag till mig.

Boken är för övrigt en utmärkt inkörspport till det intressantaste som händer i dagens svenska unga prosalitteratur.